

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Сатир Л.М., к. е. н., доцент

Білоцерківський національний аграрний університет

Розглядаються методичні підходи до трактування категорії «інтенсифікація». Розглядаються першопричини невикористання методів інтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції.

We consider the methodological approaches to the interpretation of the category of "intensification". We consider the root causes of non-methods of intensification of agricultural production.

Постановка проблеми. Для сільського господарства України немає іншого шляху у вирішенні питання національної продовольчої безпеки, як здійснення послідовної інтенсифікації всіх його галузей, ефективного використання матеріально-фінансових засобів і праці, наявних у суспільній і особистому користуванні продуктивних земель, поголів'я худоби, птиці і т.д. Особливо гостро в сільському господарстві республіки стоїть проблема інтенсифікації в сучасних умовах, коли потрібно ліквідувати різкий спад у виробництві зерна, кормів, м'яса, молока, скорочення поголів'я худоби і головне забезпечити зростання його продуктивності. Вихід зі сформованого стану – прискорення темпів і обсягів нарощування настільки потрібної суспільству продукції, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільського господарства і всього агропромислового комплексу. Останнє обумовлено тим, що процес інтенсифікації сільськогосподарського виробництва логічно і об'єктивно пов'язаний з економічним оборотом ресурсів агропромислового комплексу та відповідним оборотом вироблених продуктів. Він являє собою єдність руху ресурсів, освіти і використання поточних витрат і результатів виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтенсифікації завжди приділялася пильна увага як з боку практиків, так і дослідників, в тому числі В. Г. Андрійчука, В. С. Балабанова, І. Бородіна, Г. С. Гордєєва, М. Н. Гумєрова, А. М. Емельянова, В. А. Іванова, О. І. Карінцевої, Я. А. Ловкова, Г. Котова, В. М. Коровкіна, Л. Г. Мельника, В. П. Мертенса, В. Я. Месель-Веселяка, С. Рогачева, П. Т. Саблука, І. Ф. Суслєва, М. І. Синюкова, Є. Д. Сисолятина, І. М. Четвертакова, В. П. Четвертакової та інших. Однак багато проблем цього процесу ще не вирішені. Дотепер збереглася велика розмаїтість підходів, визначень, думок у розумінні сутності, механізмів ефективності, класифікації, показників рівня й ефективності інтенсифікації. Це з однієї сторони підкреслює його складність, а з іншого боку – різноманіття факторів, що впливають на цей процес.

Постановка завдання. Метою статті – оцінка впливу особливостей сільського господарства на процес інтенсифікації виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтенсифікація, акумулює в собі зростаючі розміри матеріально-речових засобів і витрачається праці в

розрахунку на одиницю земельної площі і голову худоби в тваринництві, – це головний напрямок у розвитку розширеного відтворення сільського господарства, забезпечення його ефективного функціонування.

Досліджуючи сутність, цілі і завдання інтенсифікації, як об'єктивної економічної категорії, зазначимо, що в літературі зустрічаються суперечливі точки зору на зміст процесу інтенсифікації та неоднакового в зв'язку з цим методологічного підходу до оцінки різних його сторін: найчастіше не розмежовуються поняття «інтенсивність» та «інтенсифікація», внаслідок чого недостатньо чітко визначаються факторіальні і результативні, загальні і приватні показники. На основі вивчення багатьох робіт, а також власних досліджень з питань інтенсифікації тваринництва, зокрема вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби на м'ясо, автор, як і більшість вчених-економістів аграрного профілю, вважає, що інтенсивність сільськогосподарського виробництва характеризує матеріально-речову сторону інтенсифікації, концентрацію виробничих ресурсів на одиницю земельних угідь, голову худоби і т.п. Інтенсифікація – це інтенсивність в часі, відтворювальний процес на основі зростаючих вкладень матеріально-речових засобів і праці, досягнень науково-технічного прогресу, передової практики, здійснюваний з метою забезпечення максимуму можливого виробництва продукції та окупності використаних ресурсів [1, с. 19].

Інтенсифікація в сільському господарстві має свої особливості, характерні лише для даної галузі народного господарства, що виробляє сільськогосподарську сировину і продукти харчування.

У сільському господарстві в якості матеріального базису прикладання праці і капіталу виступає земля. У галузях рослинництва, в тому числі кормо виробництва, овочівництва, вона є найважливішим, оригінальним, постійним і нічим незамінним основним засобом виробництва. При цьому виняткова економічна роль її полягає в тому, що в процесі раціональної інтенсифікації, професійного господарювання вона покращує свої природні якості, створює умови для нарощування необхідної продукції, зростання окупності інтенсивних факторів.

Процес інтенсифікації в сільському господарстві пов'язаний з живими організмами – рослинами, продуктивними тваринами, які так само як і земельні угіддя виступають тут в якості специфічних засобів виробництва і предметів праці. І оскільки природний потенціал по території країні (за зонами, областями, районах і господарствам) різний за своїм якісним станом-родючості земель, клімату, маючи на увазі рельєф місцевості, кількість атмосферних опадів, їх пропорційність за періодами року, температурний режим, продуктивність і склад тваринництва і т. д., тому вкрай важливий його облік для формування диференційованої політики, вибір і здійснення господарствами, державними та відомчими структурами напрямки і розмірів застосування засобів інтенсифікації для отримання максимуму продукції з кожної одиниці використаних земельних угідь, що міститься поголів'я худоби, що витрачаються матеріально-фінансових і трудових ресурсів.

Істотні особливості інтенсифікації сільського господарства полягають у тому, що ріст і розвиток рослин відбуваються у зовнішньому середовищі, яка в значній мірі не піддається регулюючому впливу з боку людини, що найчастіше, особливо в несприятливі за кліматичними умовами роки, веде до зниження окупності живої і матеріалізованої праці. Конкретно це проявилось у розвитку аграрного сектора в 1998-1999 рр. Коли зроблені в галузь рослинництва вкладення матеріальних засобів і праці не дали реально очікуваної віддачі.

Сільське господарство, особливо галузь рослинництва, в тому числі кормовиробництво і інші землеробського призначення (крім закритого овочівництва і квітникарства, вирощування грибів), внаслідок своєрідності кліматичних умов, має сезонний характер, робочий період не збігається з періодом виробництва. Сезонність звужує можливості виробництва. З іншого боку, диктує необхідність здійснення цілеспрямованої, ефективної інтенсифікації для посіву та вирощування тих сортів і культур, які максимально використовують теплий період року і забезпечують високий урожай кормів, товарної продукції, сировини з 1 га і в розрахунку на одиницю затрачених матеріальних засобів і праці. Інтенсифікація пасовищ і раціональна їх експлуатація дозволяють в літній час надоювати на корову в день по 15-20 кг молока і отримувати добові прирости молодняку ВРХ на вирощуванні та відгодівлі до 700-800 г на голову (з урахуванням згодовування нормативної кількості збалансованих концентратів) з собівартістю в 1,5-2,0 рази нижче стійлового періоду, що, безумовно, важливо для зміцнення економіки сільськогосподарських підприємств в умовах триваючої інфляції і нерегульованого ринку [2, с. 15].

До особливостей сільського господарства, за нашими уявленнями, слід віднести складності (обумовлені різноманіттям об'єктивних природних чинників) отримання сільськими товаровиробниками, в порівнянні з іншими сферами народногосподарського комплексу, рівновеликої величини прибутку на затрачену рівну одиницю матеріально-речових засобів і праці. Це вказує на те, що держава має створювати їм відповідні економічні стимули для забезпечення при допустимих витратах (а не рідко враховувати і мінусові їх значення, пов'язані з несприятливими природними умовами) оптимум а рентабельності, особливо в період кризових явищ. Недооцінка державою аграрного сектора, що склався в останні роки диспаритет між галузями в збиток сільському господарству, веде до диспропорцій в народногосподарському комплексі і головне стримує можливості росту виробництва продуктів харчування і сировини для переробної промисловості і, безумовно, негативно позначається на розвитку аграрної економіки, та й усього народного господарства.

Інтенсифікація цілеспрямовано здійснюється і дає більш високий ефект, якщо вона тісно пов'язується з природно-економічними умовами кожного господарства або сукупністю однотипних підприємств, з їх забезпеченістю матеріальними ресурсами, оптимальним побудовою галузей, раціональним використанням землі, робочої сили, матеріальним стимулюванням праці і т.д. Це повинно знаходити своє відображення в науково обґрунтованих системах ведення сільськогосподарського виробництва-системах землеробства і тваринництва [3, с. 18].

Природно, що первинною ланкою у сільському господарстві є рослинництво. Воно визначає рівень розвитку рослинництва - продуктів харчування, сировини, кормів, інтенсивність тваринництва, обсяги виробництва та реалізації продукції.

Застосування новітніх технологій вирощування і досягнень у селекції та насінництві дали змогу відновити докризовий рівень виробництва і забезпечити збір 56,7 млн т зернових у 2011 р.

Рекордний урожай 2011 р. отримано за внесення добрив обсягом 69 кг д.р. на 1 га, тоді як у 1990 р. 50 млн т зернових було зібрано при внесенні 141 кг д.р. на 1 га. Таким чином, при застосуванні добрив на 58% менше рівня 1990 р. було отримано на 10% вищий урожай зернових, що стало можливим завдяки першому чиннику, який впливає на урожайність, – підвищенню генетичного потенціалу сільськогосподарських культур, що був досягнутий українськими селекціонерами протягом останніх 20 років.

Випробуваннями українських сортів озимої пшениці на сортостанціях Державної служби сортовивчення і реєстрації сортів було показано, що урожайність озимої пшениці у виробничих умовах коливається в межах 65–70 ц/га. При цьому генетичний потенціал озимої пшениці у 2011 р. зріс до 110 ц/га проти 65 ц у 1976 р.

Водночас фактична урожайність у сільгосптоваровиробників коливається в межах 25-40 ц/га у різні роки. За такої врожайності реалізація генетичного потенціалу перебуває в межах від 25 до 35%. Така сама ситуація спостерігається і при вирощуванні інших сільськогосподарських культур.

Як показує досвід, досягнення вітчизняних селекціонерів становлять близько 15-20% у структурі чинників урожайності, які дали змогу отримати рекордний урожай поточного року [4, С. 19].

Другим вагомим чинником, який забезпечив умови для реалізації потенційної урожайності озимих зернових культур, була зміна їхніх строків сівби. Дослідженнями вчених НААН було обґрунтовано необхідність перенесення термінів сівби на 10-20 днів пізніше, що і було впроваджено в сільськогосподарське виробництво протягом останніх п'яти років. Внесення зазначених змін у технологію виробництва зерна в Україні дає можливість додатково отримувати близько 5-7 млн т зерна у рік без додаткових фінансових витрат.

Однак низька культура землеробства та недостатній рівень його матеріально-технічного забезпечення не дають повною мірою отримати ефект від реалізації генетичного потенціалу вітчизняних сортів та зазначених змін в агротехніці та досягти рівня провідних країн Європи.

Серед основних технологічних чинників, які посідають ключове місце у забезпеченні високої урожайності сільськогосподарських культур в Україні, є рівень внесення мінеральних та органічних добрив, використання сільськогосподарськими товаровиробниками засобів захисту.

Детальний аналіз ситуації за останні 20 років вказує на недостатній рівень дотримання технологічних умов виробництва.

Це пояснює, чому реалізація генетичного потенціалу пшениці у 80-х роках була на рівні 50% потенційної, а через 10 років знизилась до 25-30%.

За позитивної тенденції з удобренням посівів (69 кг д.р. у 2011 р.) фізіологічна потреба внесення добрив для реалізації генетичного потенціалу сільськогосподарських культур, яка коливається в різних природно-кліматичних зонах від 200 до 250 кг д.р. на 1га, покривається лише на 25-30%.

Ще більш катастрофічна ситуація склалася зі внесенням органічних добрив під сільськогосподарські культури.

У тваринництві найважливішими складовими елементами системи є: спеціалізація, доцільність її зміни або уточнення з визначенням оптимальних меж; породність худоби, щільність поголів'я на одиницю сільськогосподарських угідь, розмір ферм і комплексів, їх технічне оснащення; система видалення та зберігання гною, компостів і головне забезпечення достатнього обсягу заготівлі високоякісних кормів, їх надійна схоронність, оптимізація раціонів і раціональне використання кожного кілограма корму, тобто облік фактичних і розвиваються умов і факторів з метою вибору та здійснення ефективної інтенсифікації галузей, зокрема вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби.

Реалізація генетичного потенціалу наших основних виродуцентів м'яса, а саме м'ясної птиці-бройлерів, свиней і великої рогатої худоби, а також генетичний потенціал тварин у нашому молочному скотарстві та у вівчарстві використовується не на повну потужність.

Як результат, його реалізація у свинарстві становить 48%, у виробництві молока – 58,9, яловичини – 54%.

Основні причини недоотримання продукції скотарства, свинарства і вівчарства пов'язані з недоліками в дотриманні технологічних умов, особливо годівлі та захисту тварин. У структурі кормів, витрачених на годівлю тварин у сільськогосподарських підприємствах, лише для птиці відсоток комбікормів сягає 85,3 %. Із 117,7 млн ц к. од. концентрованих кормів, необхідних тваринницьким господарствам в Україні, лише 48,4 млн ц (41,1%) тварини отримують у вигляді комбікормів.

Загалом, у галузі скотарства рівень фактичного споживання комбікормів становить 5,9% загальної потреби, тоді як їхня кількість у раціоні повинна сягати не менше 25%, а для дійних корів – до 40%. У свинарстві рівень годівлі комбікормами становить 45%, тоді як у світовому сучасному розвинутому свинарстві він сягає 90%.

Наявний дефіцит у раціонах корів сухої речовини – 10-15% з розрахунку на 100 кг живої маси, відсутність диференційованої годівлі корів з урахуванням їхнього фізіологічного стану, живої маси і величини надоїв по періодах лактації. Визначено, що з розрахунку на одну корову кожна додаткова гривня, вкладена в корми, забезпечує приріст продуктивності – 0,8 кг молока.

Істотно впливає на недоотримання молочної продуктивності захворювання корів на мастит, яке відбувається внаслідок низької якості доїльного обладнання, недотримання технологічних умов доїння, установа обмежувальної планки боксів без урахування довжини тіла тварини. Зокрема, при річному надої 6–8 тис. кг молока втрати становлять 10–17%. До 9% молока

втрачається за відсутності застосування щомісячного формування технологічних груп у цеху виробництва молока за добовою продуктивністю.

Функціонуючі системи мають свою кінцеву мету – вишукування ефективних напрямків інтенсифікації, оптимізацію розмірів вкладених матеріально-грошових засобів живої праці на одиницю земельної площі і голову худоби, птиці, забезпечення максимуму окупності витрат та отримання більшої кількості продукції. Це головний критерій інтенсифікації, її змісту і цілей, враховуючи, природно, масштабні показники – нарощування на її основі обсягів високоякісної продукції, що дозволяє задовольняти потребу в ній населення власної країни і створювати необхідні експортні фонди для реалізації на зовнішні ринки [5, с. 89].

Інтенсифікація сільського господарства, як і інших сфер матеріального виробництва, вимагає додаткових витрат, постійно поновлюваних вкладень коштів і праці, розвитку та вдосконалення матеріально-технічної бази, впровадження в усі галузі досягнень науки і практики, підготовки та використання висококваліфікованих кадрів і т.д.

Висновки. У сучасній дійсності для більшості сільськогосподарських підприємств технічне оснащення виробництва – найактуальніша проблема. Зносився і морально застарілий машинно-тракторний парк, недолік машин і знарядь, в першу чергу для збирання зернових культур, картоплі, льону, заготівлі кормів і т.д., тягне за собою суттєві втрати продукції, зниження окупності витрачених на вирощування врожаю всіх культур матеріально-грошових коштів і праці.

Інтенсифікація, поряд з державним стимулюванням, – є основний засіб і умова зростання ефективності сільськогосподарського виробництва. На сучасному етапі при обмежених фінансових можливостях держави і господарств головним у нарощуванні продукції та зниження її собівартості повинен виступати критерій підвищення окупності кожної одиниці витрачаються матеріально-речових ресурсів і праці. У цих цілях необхідно раціонально використовувати природний потенціал, концентрувати кошти на впровадженні інтенсивних енергозберігаючих технологій у рослинництві та тваринництві, матеріально зацікавлювати працівників у високих результатах виробництва.

Література:

1. Березівський П.С. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств / П.С. Березівський, П.Н. Особа // Економіка АПК. – 2009. – №6 (174). – С.18-25.
2. Безуглий М.Д. Сучасний стан реформування аграрно-промислового комплексу України. / Безуглий М.Д., Присяжнюк М.В. – К.: Аграр. наука, 2012. — 48 с.
3. Вітков М.С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку / М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2009. – №2 (168). – С. 17-20.
4. Сулима М. Економічна ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах / М.І. Сулима // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С.88-94.
5. Денков Д. Чому ФПГ взяли курс на агроринок? / Денков Д. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/01/5/312014/>. – Загол. з екрану.

Рецензент: д.е.н., доцент Свиноус І.В.